

УДК 001.4: 631: 582

Меженський В. М. ^{1,2}

¹Український інститут експертизи сортів рослин

²Національний університет біоресурсів і природокористування України

вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03141, Україна

mez1956@ukr.net

УПОРЯДКУВАННЯ НАЗВ ТАКСОНІВ У ДЕРЖАВНОМУ РЕЄСТРІ СОРТІВ РОСЛИН ПРИДАТНИХ ДЛЯ ПОШИРЕННЯ В УКРАЇНІ

Світова спільнота розробила номенклатурні кодекси, що стосуються назв рослин у широкому сенсі ("International Code for Nomenclature for algae, fungi and plants", МКН) взагалі та культурних рослин ("International Code of Nomenclature for cultivated plants", МКНКР). Перший регулює назви таксонів, другий назви греків, культиварів і Груп культиварів. З метою охорони прав селекціонерів підписано Міжнародну конвенцію з охорони нових сортів рослин ("International convention for the protection of new varieties of plants", Конвенція UPOV), що підняло номенклатуру рослин до рівня міжнародного права. Україна є членом UPOV і, для забезпечення виконання Конвенція UPOV, прийняла відповідні законодавчі акти, зокрема Закон України "Про охорону прав на сорти рослин" та Постанову КМУ "Положення про Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні".

У Законі України дається визначення поняття ботанічного таксону, як "таксономічної категорії, встановленої для відособленої групи рослин, споріднених між собою спільністю ознак, властивостей" і сорту, як "окремої групи рослин... в рамках нижчого із відомих ботанічних таксонів (рід, вид, різновидність)". Для реєстрації сорту подається заявка із зазначенням ботанічного таксону (латинською і українською мовами) і запропонованою назвою сорту. Отже, Державний реєстр сортів рослин (ДР) повинен містити інформацію про сорти і таксони до яких вони належать.

Згідно з МКНКР назвою культивару (= сорту) є сполучення латинської або тривіальної назви рослини (родової чи видової, яка складається з родової назви і видового епітету), сполученої із сортовим епітетом, який узято в одинарні лапки, наприклад, *Malus* 'Gala', або яблуна 'Gala', або яблуна 'Ґала', або *Malus pumila* 'Gala', або яблуна карликова Gala', або яблуна карликова 'Ґала'. За "Українським правописом" назви сортів пишуться без виокремлення їх лапками.

Одним з головних принципів МКН є те, що кожний таксон може мати тільки одну правильну назву, найраннішу і таку, що відповідає правилам. Інші назви набувають статусу синонімів. Аналіз ДР свідчить, що таксони у деяких випадках позначено синонімічними назвами, а в інших – назвами культур. Номенклатура рослин має певну нестабільність, що пов'язана з

розвитком ботанічної науки, бо системи класифікації безперервно змінюються. Змінюється також ранг таксонів. Деякі з них відомі під декількома назвами. Номенклатурні кодекси регулюють ці проблеми, тому їх потрібно дотримуватися.

Якщо наукові назви рослин регулюються МКН і МКНКР, а назви сортів МКНКР і документами УРОВ, українська номенклатура рослин залишається неупорядкованою, унаслідок чого існують різні підходи до утворення родових і видових назв.

Наші розвідки (Меженський, 2014а, 2014б, 2014в, 2015а, 2015б, 2016, 2017) стосувалися упорядкування українських назв плодових рослин, які є лише частиною з понад 600 назв таксонів, сорти яких занесено до ДР. Варто провести відповідну роботу з упорядкування назв видів зернових, овочевих й інших сільськогосподарських культур.

Наукова термінологія виникла з народної, особливо що стосується назв сільськогосподарських рослин, тому вони історично переплетені між собою, що іноді призводить до непорозумінь.

Видова назва таксону складається з родової назви і видового епітету в певній послідовності, тобто родова назва передує видовому епітету. Якщо їх переставити місцями така комбінація виступатиме за назву культури. Так, таксон *Triticum durum* Desf. має українську назву пшениця тверда. Назва "тверда пшениця" не є назвою таксону, а назвою культури. Інший споріднений таксон *Triticum aestivum* L. має українську видову назву, дослівно "пшениця літня". Але, традиційно цю культуру називають м'якою пшеницею, тому іноді вважають, що назва з іншим порядком слів є назвою виду цього виду. Існують два підходи до вибору видових назв. За одного, видовий епітет повинен відповідати латинській назви (Зиман та ін., 2008), за другого – видовим епітетом може бути не дослівний переклад з латині, а дохідливіший прикметник (Кобів, 2004). Щодо видових епітетів нам імпонує думка перших авторів, від якої можна відступати тільки у випадках коли дослівний переклад епітету є немилословним та нековирним.

Внутрішньовидові таксони мають тріномінальні назви. Так, *Beta vulgaris* L. ssp. *vulgaris* var. *altissima* Döll – буряки звичайні найвищі, відомі як цукрові буряки. Назву культури "цукрові буряки" немає сенсу переінакшувати, надаючи їй "видоподібної" форми як "буряки цукрові". Як показала практика, система внутрішньовидових категорій МКН підвид-різновид-форма не є задовільною для класифікування сільськогосподарських рослин, тому й було розроблено МКНКР, який дозволяє найкраще описати різноманіття культурних рослин за допомогою категорії Група культиварів. Для цукрових буряків такою групою є *Altissima Group*, тому в ДР, що охоплює сільськогосподарські культури, варто застосовувати положення МКНКР.

Назва "пшениця тверда озима", що має вигляд тріномінальної назви, не є назвою таксону, бо "озима" позначає не таксон, а типу розвитку

рослин. Так, як сорти твердої пшениці поділяються за типом розвитку на дві важливі для виробників групи – озимі і ярі, варто застосовувати уточнюючі назви культури, як озима тверда пшениця і яра тверда пшениця, але українською назвою таксону є пшениця тверда.

Brassica juncea (L.) Czern. – капуста ситникова, у ДР названа гірчицею салатною, назвою зовсім іншого роду (*Sinapis* – гірчиця), що є прикладом таксономічних змін, які варто своєчасно враховувати, щоб не збільшувати плутанину з назвами.

Хоча реєстрація сортів відбувається за умов віднесення їх до певного ботанічного таксону, у практиці сільськогосподарського виробництва часто застосовують насамперед назви культур, які іноді доволі різняться від назв таксонів. Тому у ДР сорти варто розподілити за групами культур, згідно їхнього господарського використання, з наведенням правильної назви таксону на латині та українською, доповнивши традиційною назвою культури. Назвою культури може бути іменник "картопля", "помідор", "салат", або сполучення іменника з уточнюючим(и) прикметником(и) чи двослівний іменник – "звичайне сорго", "озимий ячмінь", "ярий ріпак", "яра м'яка пшениця", "салат-латук", "цибуля-слизун", "льон-довгунець" тощо. Назви таксонів наводяться як назви роду, або назви виду, або назви, що включають внутрішньовидові категорії. Латинські назви потребують перевірки на відповідність сучасним класифікаціям, українські надаються у відповідності до авторської латині. Для родів і видів, що раніше не культивувалися в Україні і не мають українських назв, у випадку занесення до ДР добирають відповідні назви.

УДК 582

Меженський В. М.^{1,2}, Меженська Л. О.²

¹Український інститут експертизи сортів рослин
вул. Генерала Родимцева, 15, м. Київ, 03041, Україна
mez1956@ukr.net

²Національний університет біоресурсів і природокористування України
вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03141, Україна

«ТРИМОВНИЙ СЛОВНИК НАЗВ СУДИННИХ РОСЛИН ФЛОРИ УКРАЇНИ» І ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НОМЕНКЛАТУРИ РОСЛИН

«Тримовний словник назв судинних рослин флори України» (2008) за авторства провідних ботаніків країни С.М. Зиман, Я.П. Дідуха, Д.М. Гродзинського, М.М. Федорончука, О.В. Булах, створений на підставі зведення з таксономічного складу флори України і опрацювання різноманітних словників, вирішував завдання приведення українських назв в якомога більшу відповідність з авторською латиною. Авторами винайдено близько 400 (з наявних 1100) родових назв. Під час перекладання видових назв вони узгоджували їхній граматичний рід